

Bewegers

Maatschappelijke én zelfverandering vanuit een radicaal ecologische perspectief

Roger Jacobs

Een gesprek met Ulrich Melle en Jeanneke van de Ven

Jaren geleden nam ik deel aan een zomerweek van Aarde-Werk. Een beklijvende ervaring die ik door een veranderde gezinstoestand en een ongunstige vakantie-regeling sindsdien niet meer kon herhalen. Wel bleef ik via de Nieuwsbrief van Aarde-Werk op de hoogte van de evolutie van haar werking. In een recente folder stelt Aarde-Werk zich voor als "een groep mensen die zich laat inspireren door het ideeëngoed van de radicale ecologie en die vanuit deze inspiratie aan zelfverandering en maatschappelijke verandering wil werken". In 2002 viert deze "beweging voor een radicale ecologie" haar tiende verjaardag. Hoogtijd dus om deze rubriek open te stellen voor twee van haar dragende en bezielende woordvoerd(st)ers: vormingswerkster Jeanneke van de Ven en filosoof Ulrich Melle.

Oikos: Aarde-Werk (AW) werd tien jaar geleden boven de doopvont gehouden. Laten we bij dat prille begin aanvangen. Wat waren de historische en ideologische achtergronden die jullie ertoe bewogen om AW op te richten?

Ulrich: AW is ontstaan uit reeds bestaande zomerweken die de groene filosofie tot onderwerp hadden. Daarmee gingen we dertien jaar geleden van start in de marge van de groene partij met de bedoeling om het bewegingsdraagvlak van die partij te versterken. We lieten ons daarbij in de eerste plaats inspireren door de filosofie van de ondertussen overleden Rudolf Bahro zoals hij die uiteengezet had in zijn boek "Logik der Rettung" uit 1989 en die ons tot op de dag van vandaag blijft inspireren. Wat zijn nu de kerngedachten van die inspiratie?

Eerst en vooral is er een apocalyptische analyse van de beschaving die moet begrepen worden tegen de achtergrond van de tachtiger jaren. We gaan ervan uit dat die beschaving – dikwijls getypeerd als een "megamachine", een gigantisch raderwerk van kapitaal, techniek en wetenschap – op langere termijn niet zal kunnen overleven. En dat zowel in de letterlijke betekenis van het woord – door de vernietiging van ons ecosysteem – als in een meer symbolische betekenis: door de megamachine komen de mogelijkheden om een menswaardig bestaan te leiden steeds meer onder druk te staan. Het systeem veroorzaakt immers een toenemende vervreemding tussen de mens en zijn natuurlijke omgeving maar ook in de tussenmenselijke verhoudingen. Om daaraan iets te doen, en dat was ons tweede uitgangspunt, moeten er belangrijke veranderingen in de cultuur plaatsvinden. Hervormen en bijsturen van het systeem volstaan niet. Er zijn fundamentele culturele transformaties nodig die verder gaan dan politieke maatregelen en economische ingrepen. Het derde aspect was dat die culturele veranderingen ook een subjectieve transformatie bij iedereen veronderstellen. Het komt er op aan veranderingen bij de mens zelf tot stand te brengen die hem geschikt zullen maken voor de noodzakelijke culturele transformatie. De voornaamste persoonlijke verandering bestaat in een dematerialisering van de behoeftebevrediging. Nu worden al onze behoeften vertaald in de richting van een consumptie van commercialiseerbare goederen en diensten. De behoeftebevrediging moet losgeweekt worden van dat consumentisme.

Dat waren de drie uitgangspunten die aan de basis lagen van onze jaarlijkse zomerweken van filosofische bezinning. Die stonden telkens in de traditie van het denken van Bahro en werden juist daarom ook steeds gecombineerd met oefeningen in persoonlijke verandering. In het begin gebeurde dat laatste al zoekend en al tastend, later werd op een meer gestructureerde wijze de link gelegd met het meer ervaringsgerichte luik van de vorming dat de deelnemers zou moeten helpen de weg te vinden naar een persoonlijke verandering.

Uit dit initiatief van de zomerweken ontstond in 1992 AW. Veel mensen bleken immers erg geboeid door dat aanbod aan groene theorie en praktijk, maar voelden zich een beetje verweesd als ze terug terechtkwamen in de routine van het dagdagelijkse leven. Met AW hadden we de bedoeling een kader te creëren waarmee we die mensen tussendoor ook konden bijeenbrengen en uitwisselingen organiseren. Dat was het initiële opzet van AW. In de loop van de tijd zijn de ambities wel wat gegroeid. Zo wilden wij een netwerkfunctie vervullen ten

aanzien van gelijkaardige projecten met dezelfde doelstellingen. Maar we zijn daarin niet verder gekomen dan eerder toevallige, losse verbanden en uiteindelijk is die naar buiten gerichte oriëntatie van AW eerder beperkt gebleven. Ook al omdat er in Vlaanderen niet zo veel andere projecten te vinden waren die zich lieten inspireren door de radicale ecologie. Er zijn nogal wat mensen bezig met persoonlijke verandering, maar dat gebeurt in een andere context, die van een spiritueel-therapeutische benadering, wat nogal ver afstaat van de politieke ecologie. We onderscheiden ons van die groepen doordat wij vinden dat persoonlijke en maatschappelijke verandering altijd samen moeten gaan en ook doordat wij blijven vasthouden aan het rationeel gestructureerde filosofische discours dat werkt met teksten, lezen, discussies, enzovoort. We zijn er altijd zeer waakzaam voor dat de aanpak van AW niet "zweverig" wordt.

Oikos: Jullie beroepen zich op de radicale ecologie zoals die door Rudolf Bahro, maar ook door het ecofeminisme, de sociale en de diepe ecologie geformuleerd werd. Hoe verhouden dergelijke radicale ecologische ideeën zich tot de "realistische" aanpak van een groene partij die gekozen heeft om het systeem van binnenuit te hervormen?

Jeanneke: In de beginfase was er wel degelijk sprake van een structurele band tussen AGALEV en AW. Iemand als Frederik Janssens, toenmalig verantwoordelijke van de vormingsdienst Ploeg van AGALEV, vulde een bewuste brugfunctie tussen de partij en de beweging.

Ullrich: De deelnemers aan de zomerweken waren praktisch allemaal afkomstig uit de rangen van de groene partij en wij hadden ook expliciet de bedoeling het bewegingsdraagvlak van de partij te versterken. Dat had te maken met het zich distantiëren van de herlevingsbeweging van Luc Versteylen en het daaruit voortvloeiende gevaar van een verschraving van de inspiratie binnen een louter partijpolitieke opstelling. We vreesden dat de partijmachine te veel energie zou opsorpen ten nadele van het bewegingsluik. In die periode waren veel partijleden ook niet zo gelukkig met een enge electorale opstelling en zij vroegen voor een ruimere, meer bewegingsgerichte aanpak. Er bestonden toen binnen de schoot van de groene partij nog vele radicale perspectieven en kritische benaderingen. Dat is nu veranderd. Er heerst momenteel een ander klimaat. De partij staat meer op zichzelf. Daardoor is de link tussen partij en beweging in de loop der jaren ook losser geworden en is er momenteel niet langer sprake van een structureel verband. De meesten van ons, organisatoren van AW, zijn nog leden van de partij, maar enkel op papier. Je kunt niet spreken van een breuk tussen ons en AGALEV, maar het gaat om een andersoortig engagement. Ons engagement is het ietsjes verder te denken, en te dromen misschien ook, dan het verbeteren of het aangenamer maken van het bestaande industrieelstedelijk bestaan. Zonder daarom over een blauwdruk te beschikken van de ideale maatschappij zoals die er volgens ons zou moeten uitzien. We vertrekken vanuit een brede inspiratie zoals ons die gegeven wordt door de verschillende stromingen binnen de radicale ecologie en proberen rond die boodschap mensen te verzamelen die verder willen gaan.

We mogen niet blind zijn voor de werkelijkheid en moeten alles in zijn historische context plaatsen. Het begin van de tachtiger jaren, toen de groene partij haar triomfen kende, was de periode van de massale structurele werkloosheid, de Russische inval in Afghanistan, de nucleaire bewapening, de oprichting van Greenpeace die succes kende met haar slogan "No time to waste"... We leefden in een apocalyptisch stemming van "het is 5 voor 12 of zelfs 5 na 12" en fundamentele veranderingen kunnen niet langer op zich laten wachten. Er bestond toen de verwachting én de hoop dat fundamentele en verregaande veranderingen niet enkel noodzakelijk maar ook mogelijk waren. Maar tegelijkertijd, en dat hebben we toentertijd onderschat, begonnen de neo-liberalen met hun opmars. Terwijl wij aan de rakettenbetogingen deelnamen hadden de kapitalisten hun toekomstscenario reeds klaarliggen. De groene veranderingskrachten waren wat naïef en hadden nauwelijks door waar de echte macht lag. Het neoliberalisme won het pleit en dat zette ongetwijfeld een domper op de veranderingswil in brede lagen van de bevolking. We moeten toegeven dat onze verwachtingen van 15 jaar geleden niet zijn uitgekomen. Onze hoop dat AGALEV de politieke spreekbuis zou worden van een brede, op fundamentele veranderingen gerichte groene onderstroom in de samenleving, bleek ongegrond.

Anderzijds hebben wij als AW onze analyse van de Westerse beschaving NIET veranderd. Dat is WEL een verleiding voor een politieke partij. AGALEV beweert nu politiek volwassen geworden te zijn en kijkt wat meewarig terug op haar toenmalige analyses en perspectieven die nu als kinderlijk of pubertair worden afgedaan. Wij, daarentegen, zijn bewust aan de infantiele fase blijven vasthouden, wij willen niet volwassen worden, wij willen er ons niet bij neerleggen dat de huidige fase van het groene partijpolitieke beleid het laatste

woord is. Ook al weten wij dat er in de nabije toekomst waarschijnlijk weinig stokken te vinden zullen zijn om ver te springen in de richting van de noodzakelijke v erreichende veranderingen. Maar we willen dat openhouden, tenminste in de geest. We voelen ons niet goed en wensen ons daarom ook niet neer te leggen bij het bestaande. Uit die overtuiging trekken wij onze persoonlijke consequenties wat onze eigen ontwikkeling en situatie betreft.

Oikos: Hoor ik toch geen wanhopige ondertoon in wat je nu zegt: "dit beleid pakt de problemen niet bij de wortels aan, wij willen verder gaan, maar we kunnen niet want we zijn slechts met een handvol dwarsliggers in Vlaanderen"?

Ullrich: Wanhopig niet, we hebben een bepaalde analyse van de werkelijkheid en bieden die ter inspiratie aan anderen aan. Maar we zijn realistisch in die zin dat we weten dat bij 80 of zelfs 90% van de bevolking een consensus bestaat dat het enkel nodig of mogelijk is het systeem wat bij te schaven of bij te sturen. Daar kun je niet aan voorbij zien. Maar we leggen ons daar niet bij neer. Wij passen onze analyses niet aan. En daarom accepteren wij het ook om in de huidige politieke constellatie een minderheidspositie te vertegenwoordigen.

Oikos: Wat doet AW om de persoonlijke en maatschappelijke veranderingen die vanuit een radicaal ecologisch perspectief onontbeerlijk zijn, tot stand te brengen?

Ullrich: We organiseren nog altijd, als onze voornaamste activiteit, een zomerweek, dit jaar al voor de dertiende keer. Ongeveer de helft van de deelnem(st)ers vormen een vast publiek die we regelmatig terugzien, de andere helft is wisselend. Rond dit initiatief is er een kern van sympathisanten gegroeid die elkaar kennen, waarderen, elkaar goed aanvoelen en met dezelfde dingen bezig zijn. Daarbuiten organiseren we twee keer per jaar een studiedag. Verder hebben we een trimesterieel nieuwsblad. Het geheel wordt geco rdineerd door een stuurgroep, de Draaischijf, die maandelijks samenkomt, niet enkel om de lopende zaken van AW af te handelen maar ook om in een wat informeler sfeer dieper in te gaan op bepaalde thema's.

Jeanneke: De mensen rond AW zijn allemaal persoonlijk, thuis, in eigen kring bezig met een ecologische levensstijl te experimenteren. Maar daarbuiten liggen ze ook vaak aan de basis van nieuwe initiatieven. AW is een inspiratiebron voor diegenen die deelnemen aan haar activiteiten waarvan ze dingen mee naar huis nemen. Mijn eigen idee en over ecofeminisme bijvoorbeeld stammen uit deze inspiratie en deze lagen op hun beurt weer aan de basis van een initiatief als de Voedselteams. Het is een idee die ik gehaald heb uit het ecofeminisme en vertaald heb naar een nieuwe, brede massabeweging. Dus wat haar oorsprong betreft kan een beweging als Voedselteams gelinkt worden aan de idee en die door AW verspreid worden. Onze voornaamste activiteiten liggen op het vlak van vorming die echter, als directe afgeleide daarvan, ook als inspiratiebron fungeert voor nieuwe en bredere initiatieven ...

Oikos: Bij de lezing van jullie Nieuwsbrief viel het mij op dat jullie er niet voor terugschrikken om een aantal relevante maar op het eerste zicht excentrieke of in ieder geval marginale opvattingen en perspectieven ernstig te nemen!

Ullrich: We gaan daarmee in tegen wat de progressieve gemeenschap als "politiek correct" en dus toelaatbaar beschouwd. Zo hebben we een studiedag georganiseerd rond het item "vooruit of achteruit". Waarbij het "achteruit" sloeg op het denken van de Amerikaanse ecologist Paul Shepard (1925-1996) die een zeer radicale beschavingskritiek geformuleerd heeft. Volgens hem is de neolithische revolutie, de overgang naar sedentaire landbouw en nomadische veeteelt, de grootste catastrofe geweest die de mensheid ooit getroffen heeft. Uit zijn analyse volgt dat de voor-neolithische mensheid het goede bestaan kende en niet de beschaafde mensheid. Idealiter zou de mensheid terugmoeten naar de situatie van voor de agrarische revolutie, maar Shepard is natuurlijk realistisch genoeg om te beseffen dat dit onhaalbaar is. Vanuit onze invalshoek is dat onhaalbare echter minder belangrijk. Shepards analyse gaat natuurlijk wel radicaal in tegen het 'ontwikkelingsperspectief' van waaruit wij gewoonlijk de geschiedenis beoordelen: in de loop van zijn geschiedenis zou de mens steeds hogere niveaus van bewustzijn ontwikkelen. D at is natuurlijk  en van de belangrijkste thema's van de radicale ecologie: vooruitgang of regressie. Is een opheffing van de vervreemding van de natuur slechts mogelijk door de terugkeer te bepleiten naar een wereld waarin nog een onbemiddeld, rechtstreeks contact met de natuur mogelijk is?

AW is dus bereid zich open te stellen voor zeer radicale perspectieven NIET om deze onmiddellijk te omhelzen, maar wel om ze te bekijken en te bevragen. Omdat wij ervan uitgaan dat de mensheid momenteel in een impasse terechtgekomen is, zo maar wat zit aan te modderen zonder perspectieven op lange termijn. Daarom moeten wij ons – volledig in de traditie van de filosofie van Rudolf Bahro – ook openstellen voor standpunten die op het eerste zicht een beetje krankzinnig kunnen lijken. Bijvoorbeeld voor iemand die verkondigt dat we terug jager-verzamelaars moeten worden. Bijna iedereen krijgt lachkrampen als hij dat hoort of een reactie van "die kunnen ze beter opsluiten". AW daarentegen neemt zijn standpunten au sérieux, gaat na hoe hij ertoe komt om zo'n positie in te nemen en dan zien we wel ... Kunnen we iets met dergelijke ideeën doen, kunnen ze ons inspireren of moeten we ze weren?

Jeanneke: Dat is inderdaad één van de sterke punten van AW, het "anders durven denken", niet bij voorbaat remmen zetten op bepaalde ideeën omdat ze niet passen binnen het mainstream-denken. Een soort van theoretische vrijplaats creëren. In de tweede plaats gaan we dan na hoe we bepaalde ideeën, waar we wél iets in zien, kunnen actualiseren, hoe we ze relevant kunnen maken voor de hedendaagse mens!

Oikos: Op het gevaar af om versleten te worden voor fundamentalistische onheils- of verlossingsprofeten ...

Ulrich: Het gevaar om als verlossingsprofeet beschouwd te worden is niet zo groot omdat we niets verkondigen. We geven dat ook ruiterlijk toe: we beschikken niet over een wijsheid of een filosofie die zegt "zo zou het moeten". Wij zoeken ons als vragend een weg. Wij presenteren ons als zoekers. Wij weten niet hoe we uit de hedendaagse miserie moeten geraken. We eisen wel de vrijheid op om zonder taboes de meest diverse ideeën, stromingen, kritieken en gedachte-experimenten onder de loep te nemen en naar waarde te schatten. Dat hebben we meegekregen van Rudolf Bahro die er van uitging dat alles open en bloot op tafel moest kunnen gelegd worden. Ook bijvoorbeeld wat de Nieuwrechtse fundamentele kritiek op de hedendaagse bestaanswijze te bieden heeft. Wat is hun cultuurkritiek, hun kritiek op de industriële beschaving? Ik denk daarbij aan een aantal conservatieve of duidelijk rechtse critici van de kapitalistische beschaving zoals de ecologist Edward Goldsmith in Groot-Brittannië of de Fransman Alain de Benoist en de Duitser Pierre Krebs. Ik ben daar wat verkennend mee bezig, zonder mezelf met dat gedachtegoed te identificeren. Die vrijheid willen wij onszelf geven en we vertrouwen op ons kritisch denkvermogen om onderscheid te kunnen maken tussen ideeën waarvan we iets kunnen leren en ideeën die verworpen moeten worden.

Oikos: Met de nadruk op theoretische uitdieping van ecologisch relevante thema's en denksystemen lijken jullie verdacht veel op een clubje intellectualisten die nauwelijks iets te bieden hebben aan meer concrete en op de praktijk gerichte ecologisten ...

Jeanneke: In onze activiteiten proberen we nochtans steeds een evenwicht na te streven tussen filosofische bezinning en de persoonlijke, meer concrete verwerking. Zo is het tijdens de zomerweek in principe de bedoeling om 's avonds via ervaringsgerichte oefeningen praktisch te verwerken wat overdag theoretisch aan bod kwam. We zijn steeds op zoek naar nieuwe praktijken die niet enkel deze verwerking maar ook de uitwisseling tussen de deelnemers onderling kunnen vergemakkelijken en dit vooral op het vlak van de beleving. Die praktijken zijn geen bijzaak: wij zijn wel erg theoretisch bezig zonder dat we echter een filosofische denkgroep willen vormen. We proberen daarom onze theoretische activiteiten steeds te koppelen aan andere aspecten van de menselijke geest, het emotionele, het spirituele zo je wil ... Het is een holistische benadering waarin een evenwicht nagestreefd wordt tussen denken en beleven. De ene keer wil dat wel al eens beter lukken dan de andere keer. Ook zijn er altijd deelnemers die zich bij de ene soort activiteit beter voelen dan bij de andere: voor de ene lopen de lezingen de spuigaten uit, de andere gaat ervandoor tijdens de avondlijke oefeningen.

Onze benadering sluit trouwens naadloos aan bij onze beschavingskritiek waarin we stellen dat onze cultuur overdreven abstract en technisch instrumenteel is waardoor de emotionele en spirituele aspecten van ons bestaan nauwelijks aan bod komen. Met soms zeer destructieve implicaties op maatschappelijk vlak: verslavingen, psychische aandoeningen, enzovoort. Te veel mensen gaan ervan uit dat emoties irrationeel zijn zodat je daar niks constructiefs mee kunt aanvangen. Bij AW stellen we daarentegen dat emoties ook kunnen rijpen, dat men ze kan cultiveren en ontwikkelen waardoor ze op hun manier een bijdrage kunnen leveren tot het 'goede' menselijke bestaan. Dat verloopt wat moeizaam, aarzelend en met vallen en opstaan omdat deze bestaansdimensie nooit een volwaardige plaats gekregen heeft in onze cultuur. Of correcter nog: die twee

culturen – de rationele en de persoonsgerichte of nog: de maatschappelijk geëngageerde en de therapeutische – zijn van elkaar vervreemd, kennen elkaar niet meer en staan daardoor achterdochtig tegenover elkaar. Dat ingebakken patroon willen we doorbreken, maar uit de aard van de zaak kan het daarbij wel eens mislopen.

Oikos: Het thema van de komende zomerweek van AW is aangeduid in de vraagvorm: "Globalisering: Nee bedankt?" Proberen jullie het slabakkende wagentje van de radicale ecologie op die manier te koppelen aan een wereldwijde maatschappijkritische beweging die wél de wind in de zeilen lijkt te hebben?

Ulrich: Gewoonlijk wordt de zomerweek van AW gewijd aan een filosofisch thema waarbij we figuren uit de radicale ecologie als uitgangspunt nemen. Af en toe zijn er ook meer concrete thema's aan bod gekomen, maar ook dan wordt de behandeling verbonden met een meer filosofische analyse. Op die manier zullen we ook te werk gaan met het thema 'globalisering' dat met de beweging die er rond ontstaan is en ook met de gebeurtenissen van 11 september, erg actueel geworden is. Dus ook nu willen wij dat thema theoretisch uitdiepen en er aldus een filosofische meerwaarde aan geven. We doen dat door er een historisch luik aan toe te voegen: hoe is die hedendaagse megamachine ontstaan? Vervolgens willen wij de alternatieven bekijken: wat willen anders- en antiglobalisering eigenlijk zeggen? We hebben in dit verband de Duitse sociologe Maria Mies uitgenodigd, toch wel één van de boegbeelden van de anti/andersglobaliseringsbeweging en samen met de Indische wetenschapster Vandana Shiva de grondlegster van het ecofeminisme. We willen haar interpellieren over haar positie op die brede schaal van anti/andersglobalisering. Op die manier willen wij de verschillende posities die in die beweging aanwezig zijn verkennen. Je hebt aan de ene kant de main-stream-tendens van andersglobalisten die het rechtvaardigheids- en herverdelingsvraagstuk centraal stellen: de volkeren van de Derde Wereld hebben recht op een groter deel van de mondiaal voortgebrachte rijkdom, wat ook veronderstelt dat onze wereld democratischer bestuurd moet worden. Aan de andere kant van het spectrum heb je de radicale anti-globalisten: zowel neo-primitivisten als rechtse tendensen, die pleiten voor een duidelijke afgrenzing van culturen en naties en voor een terugtrekking binnen de zuiverheid van het eigen ras, volk, cultuur ... En dan heb je de middenpositie van mensen zoals Maria Mies en Vandana Shiva die zich nogal oriënteren op de kleinschalige subsistentie-economie van traditionele landbouwsamenlevingen in de Derde Wereld en het bestaansrecht daarvan verdedigen tegen de impact van het grootkapitaal en de agrobusiness. Op die manier krijg je een interessant overzicht en vergelijking van de diverse stellingnamen binnen de beweging. Hoe verhouden de progressieve (Derde Wereld opnemen binnen het kapitalistische beschavingsmodel), de regressieve (het zich terugtrekken binnen diverse scheidingslijnen) en de conservatieve (het bestaande is waardevol maar met aanvaarding van een beperkte globalisering van onder uit) varianten zich tot elkaar. Benieuwd wat die verkenning zal opleveren!

Meer info over Aardewerk en de komende zomerweek die in de eerste week van juli in het Ardeense Chassepierre zal georganiseerd worden kan bekomen worden bij:

Aarde-Werk
p/a Elcker-Ik,
Koning Albertlaan 2, 3010 Kessel-Lo
Contactpersoon: Jeanneke van de Ven
tel: 016/ 35 05 51
fax: 016/ 35 05 66